

Vogelpopulaties: geliefd of gehaat?

Weidegebieden boden de laatste eeuwen weidevogels volop voedsel, dat ze elders nergens in die mate aantreffen. Foto: R.A. Kole.

Marcel Boer

Weidevogelpopulaties nemen in omvang af. Voor deze afname worden allerlei zondebokken aangewezen. Al snel wordt een tweedeling gemaakt in goede en slechte vogels. Zo heb je liefhebbers en haters van roofvogels. Maar is het wel zo zwart-wit? Wat zijn de werkelijke oorzaken? Wie zijn de echte zondebokken? Welke maatregelen voor verbetering zijn mogelijk? Dit zijn enkele voorbeelden van vragen die men erover kan stellen.

Weidevogels

De teloorgang van onze weidevogels houdt zonder twijfel verband met de afname van geschikte leefomgeving. Een omgeving met voldoende voedsel en met veilige plaatsen voor broeden en voor het opgroeien van jonge vogels. De aantallen broedparen van Grutto en Scholekster zijn sinds 1990 bijna gehalveerd. Tureluur en Kievit nemen sinds 2000 ook in aantal af. De belangrijkste oorzaak is de intensivering van de melkveehouderij. Intensivering betekent intensiever grondgebruik, hogere veebezetting, minder vee in de wei, monocultuur van snelgroeiend gras zonder kruiden. Het betekent ook meer stal- en kunstmest en veel vroeger en

vaker maaien. Het betekent ook drijfmest, die na injecteren minimaal twee weken het bodemleven doodt en verjaagt. Bovendien komen in de mest nog veel resten van ontwormingsmiddelen en andere diermedicijnen voor die het bodemleven negatief beïnvloeden. Gebruik van veel (kunst)mest doet gras zo snel groeien, dat het al in mei wordt gemaaid. Daardoor worden weidevogelpullen gedood. De grashalmen staan in moderne graslanden zo dicht op elkaar dat pullen er niet doorheenkomen. Een monocultuur van raaigras zonder kruiden en weinig insecten en dus onvoldoende voedsel voor jonge weidevogels. Die moeten echter wel dagelijks hun gewicht aan insecten eten!

De tweede oorzaak is de sterk toegenomen predatie van eieren en jongen. De afnemende populaties weidevogels trekken zich steeds meer terug op meer extensief bewerkt grasland, vaak in en rond natuurgebieden. Natuurgebieden zijn de laatste decennia steeds meer verarmd, vernat en verzuurd. Dat laatste onder andere door ammoniakuitstoot van de omringende vee-industrie. Door de verruiging die erdoor ontstaat, met soorten zoals pitrus, riet, struiken en bomen, is het aantal grondpredatoren (Hermelijn, Wezel, Bunzing, Egel, Vos of kat) en luchtpredatoren (kraai, meeuw, reiger of roofvogel) fors toegenomen. Door het stoppen met de jacht op Vossen in het oosten van ons land, kon de Vos zich over heel Nederland verspreiden. Voor een nest met jongen heeft een Vos genoeg aan een kubieke meter niet afgevoerd maaisel. De afnemende dichtheden van broedende weidevogels maken hun populaties extra kwetsbaar voor predatie. Veel vogels samen zijn beter in staat een predator te verjagen. De predatie wordt extra bevorderd door verstoring van boeren, natuurbeschermers, 'nature watchers' en recreanten. Veel jonge vogels worden zo vaak verstoord, dat ze van honger omkomen. Het aantal grootgebrachte pullen om de populatie in stand te houden moet minimaal 0,6 per broedpaar zijn. Nu bedraagt dit vaak slechts zo'n 0,2 per broedpaar. Bovendien wordt op alle steltlopers onderweg in Frankrijk, Spanje en in de Afrikaanse overwinteringsgebieden gejaagd en gaan ook deze gebieden in kwaliteit achteruit door ont-

watering en intensivering van de landbouw. Als we een zondebok willen aanwijzen, dan zijn wij dat zelf. Belangrijkste oorzaken: Intensivering weidebouw, verzuring door de vee-industrie, verruiging van natuurgebieden en stoppen met jagen op Vossen.

Willen wij weidevogels behouden, dan zullen we ouderwetse wei- en hooilanden moeten herstellen. Weidegebieden boden de laatste eeuwen weidevogels volop voedsel, dat ze elders nergens in die mate aantreffen. Beweiding met voornamelijk rundvee en matige bemesting met goed verteerde grove stalmest (grove delen afkomstig van stro en riet) zorgde in de bloemenrijke weide- en hooilanden voor een rijk bodemleven. Hoe verder van de boerderij hoe minder beweiding en bemesting. Ver van de boerderij gelegen land was vrijwel uitsluitend hooiland, dat pas in juli werd gemaaid. Dat leverde een mozaïek van percelen op met een in hoogte en dichtheid variërend kruidenrijk gras. Zulke gebieden vormden een ideale biotoop voor weidevogels. Plekken om veilig in te broeden, de jongen in groot te brengen en waarin voldoende voedsel te vinden was. Herstel van vogelpopulaties in weilanden kan het beste door boeren gebeuren. Zij zullen dan voor de weidevogelvriendelijke bedrijfsvoering wel voldoende gecompenseerd moeten worden. Vee-industrie moet in een bufferzone van natuurreservaten en in de Nationale Landschappen geweerd worden om verzuring tegen te gaan. Predatie kan tot draagbare percentages teruggebracht worden, niet door bestrijding van predatoren, maar eenvoudig door het verwijderen van ruigtes, bomen en bosjes in en rond weilanden. Elektrisch afrasteren van broedpercelen tegen Vossen – zoals in het Zwanenwater en bij Assendelft – is effectief maar duur. Met al deze maatregelen moet het echter mogelijk zijn het aantal grootgebrachte jongen per broedpaar te verhogen en zo ook onze weidevogels te behouden.

Genzen

In Nederland overwinterden in de jaren zestig van de vorige eeuw circa 150.000 ganzen. Tot 1970 werden ganzen in Nederland zo zwaar bejaagd dat 25% van deze vogels rondvloog met hagelkorrels

Om ganzen te kunnen zien trokken vogelaars uit het hele land vroeger in de wintertijd naar Friesland. Tegenwoordig zijn het vooral de ganzenopvanggebieden daar die toeristische trekpleisters zijn.
Foto: R.A. Kole.

Grutto's draaien een nestkultje.

Foto: Piet Munsternan.

in het lijf. Vanaf 1970 nam het aantal overwinteraars toe, als gevolg van beperking van de jacht en het instellen van jachtvrije gebieden. Vanaf 1999 geldt een jachtverbod in zogenaamde foerageergebieden. Daarbuiten mogen ganzen en Smienten met behulp van afschot verjaagd worden. Totaal overwinteren in Nederland nu meer dan anderhalf miljoen ganzen. De spreiding van deze overwinteraars is ook uitgebreid. De meeste overwinteraars zijn Kolgans, Grauwe Gans en Rietgans. De grote groepen ganzen, vooral in Zuidwest-Friesland, zijn zo spectaculair, dat ze een toeristische trekpleister zijn geworden. Vanaf 1970 begonnen Grauwe Ganzen, door de gunstige broed- en voedselsituatie, weer te broeden in Nederland. Van oudsher hoort de Grauwe Gans hier ook al als broedvogel thuis. De soort was door overbejaging en biotoopvernietiging in het begin van de twintigste eeuw echter uit ons land verdwenen. Nederland is inmiddels weer zeer aantrekkelijk geworden als broedgebied door toename van het aantal waterrijke verruigde natuurgebieden, omringd door voedselrijke cultuurgebieden met veel jonge groengewassen, vooral eiwitrijk gras. De broedende Grauwe Ganzen en 'soepganzen' hebben ook gezelschap gekregen van Brandgan-

zen en van een bont gezelschap exotische ganzen, zoals Nijlgans en Canadese Gans. Al deze exotische ganzesoorten zijn in het verleden geïmporteerd voor de sier of de jacht en daarna verwilderd. De inmiddels meer dan 200.000 zomerganzen veroorzaken grote schade aan graslanden, tuinen en akkerbouwgebieden, maar ook aan sportvelden. Aan de groei van de populaties is voorlopig nog geen einde gekomen. In arctische gebieden waar Brandganzen normaal in grote kolonies met duizenden broeden, wordt het grootste deel van de jongen gepredeerd door Poolvos, Sneeuwuif en 'roofmeeuw', zodat populaties gelijkblijven of bescheiden groeien. In Nederland worden bij gebrek aan grote predatoren de meeste van de ganzejongen volwassen, waardoor de populaties explosief groeien. Plaatselijk in gaslanden zo explosief dat ze daar de plaats innemen van weidevogels. Laten we allereerst vaststellen dat menselijk handelen de belangrijkste oorzaak is van deze ganzenoverbevolking. Door stoppen met de jacht, het importeren van exoten en door het laten verruigen van natuurgebieden. Bij gebrek aan natuurlijke predatoren zal de mens als predator moeten optreden om ganzenpopulaties te reguleren. Jagen is niet

effectief en wordt maatschappelijk niet meer geaccepteerd. 'Oogsten' van (jonge) ganzen tijdens de ruiperiode is te doen en is ook effectief. En wanneer ganzen via een pluimveeslachterij voor consumptie beschikbaar zijn en niet worden vernietigd, kan hiervoor ook een maatschappelijk draagvlak gevonden worden. Het is de vraag of actief terugdringen van ganzenpopulaties onvermijdelijk en nodig is. Verwacht wordt dat door klimaatverandering (opwarming) ganzen binnen een halve eeuw niet meer rond de Noordzee maar rond de Oostzee gaan overwinteren.

Roofvogels

Roofvogels werden vroeger, wegens vermeende voedselconcurrentie, vervolgd door jagers met geweren, vallen en ook wel met vergiftigd aas. Het slechte imago is inmiddels verbeterd, maar nog niet alle burgers en buitenlui vinden roofvogels nu mooi, fascinerend en nuttig.

Wat jagers in het verleden niet voor elkaar kregen, namelijk complete uitroeiing, leek wel in de jaren zestig te gebeuren door grootschalig gebruik van niet-afbreekbare bestrijdingsmiddelen, vooral DDT. Dit schadelijke middel hoopte zich ook op in het lichaamsvet van roofvogels. Hun eischalen werden broos en braken tijdens het broeden. In de winter trad acute sterfte op wanneer zij hun vetreserves aanspraken. Sinds een gebruiksverbod van deze bestrijdingsmiddelen is het aantal roofvogels spectaculair toegenomen. Van een compleet herstel is nog geen sprake en enkele soorten nemen zelfs al weer af. Haviken zijn echte bosvogels. Door voedselgebrek (duiven) als gevolg van teeltwisseling van korrelgranen naar snijmaïs

Illustratie: W.J. Jansen

zijn zij echter gaan uitzwermen vanuit Midden- en Oost-Nederland over heel West-Nederland. Haviken broeden nu in kleine bosjes en jagen in veenweidegebieden. Predatoren zijn nooit oorzaak van het uitsterven van dieren. Bij vermindering van het aantal prooidieren nemen ook de aantallen roofdieren af.

Roofvogels zijn net als andere predatoren noodzakelijk voor gezonde en vitale populaties prooidieren. Predatoren bevorderen evolutie en biodiversiteit.

Tegenwoordig worden roofvogels nog steeds vervolgd door roofvogelhaters uit jacht- en weidevogelbeschermerskringen.

Jaarliks wordt, vooral in het noordoosten en zuiden van ons land, een vijfde van alle nesten en broedsels van roofvogels vernield of verstoord.

Een nieuwe bedreiging vormen de liefhebbers van roofvogels.

Aangestoken door de Harry Potterfilms en door de vele roofvogelshows die tegenwoordig worden georganiseerd, willen veel volwassenen en kinderen zelf een roofvogel of uil in een kooi. Ook het aantal zogenaamde valkeniers neemt sterk toe. Om aan de groeiende vraag naar roofvogels te voldoen is het aantal in gevangenschap geboren roofvogels ontoereikend. Het gevolg is dat op grote schaal jonge wilde roofvogels uit het nest worden geroofd. Vooral Haviken en Kerkuilen zijn in trek. Deze soorten worden dan ook ernstig bedreigd.

De werkelijke oorzaken van de af- en toename van roofvogelpopulaties zijn geheel te wijten aan menselijk handelen. Vervolging, milieuverontreiniging, het switchen van teelt in granen, planten van bomen in weidegebieden en vrijheidsberoving zijn ernstige bedreigingen. Het vervolgen is echter helemaal niet nodig. Als voorbeeld: regulering of vermindering van aantallen Buizerden en Haviken in weidevogelgebieden is

Natuurgebieden zijn de laatste decennia steeds meer verarmd en verruigd. Het is vaak moeilijk deze in stand te houden omdat het traditionele beheer lang niet altijd kan worden voortgezet. Ilperveld, 2008. Foto: E.M. van Luxenburg.

eenvoudig te realiseren door het verwijderen van hoge bomen. Daardoor vermindert men de nestgelegenheid van de roofvogels en andere predatoren. Het aantal kiekendieven is te reguleren door het omzetten van riet- en verruigd grasland naar goed weiland. Roofvogels moeten niet vervolgd worden, maar verdienen meer bescherming door betere wetgeving en -handhaving.

Meeuwen

De aantallen meeuwen en de spreiding van de soorten zijn de laatste eeuw sterk gewijzigd. Zo namen Kok- en Zilvermeeuwen in de jaren zeventig van de vorige eeuw nog explosief toe. Daarna begonnen de aantallen weer fors te dalen. Dat kwam deels door minder voedselaanbod als gevolg van minder open vuilnisbelten. Deels door predatie door Vossen, die de laatste decennia veel op de grond broedende kolonies in de kuststreek compleet hebben opgeruimd en verjaagd. Hele kolonies Storm-, Zilver- en Kleine Mantelmeeuwen zijn noodgedwongen uitgeweken naar daken van fabrieken en woonhuizen en naar (w)eilanden, waar ze veilig zijn voor Vossen. In steden en industrieterreinen geven deze meeuwen veel overlast door vervuiling en geluid.

Meeuwenkolonies in weilanden verdringen daar weidevogels en prederen weidevogeleieren en jongen. De Kleine Mantelmeeuw broedde voor het eerst in 1926 in Nederland. In 2000 waren dat circa 20.000 en in 2007 circa 90.000 broedparen. De soort is daarmee één van de succesvolste broedvogels van de laatste decennia. Terwijl het aantal Zilvermeeuwen fors is afgenomen, is het aantal Kleine Mantelmeeuwen juist toegenomen. De Zilvermeeuw foerageert meer in het binnenland en langs de kust. De Kleine Mantelmeeuw is een echte zeemeeuw, die tot honderd kilometer uit de kust vooral op vette vis foerageert. De toename van Kleine Mantelmeeuwen zou te wijten zijn aan de grote hoeveelheden overboord gezette ondermaatse vis. In de Noordzee gaat dat om circa 800.000 ton per jaar. Door intensievere controle op de visquota komt daar nog veel verboden vis bij. De illegale vangst wordt haastig overboord gezet wanneer de controleschepen in zicht komen. Meeuwen vinden net als kraaien ook steeds meer voedselresten in steden en dorpen. Menselijk handelen is ook hier de oorzaak van afname respectievelijk groei van meeuwenpopulaties. Stoppen van de jacht op de Vos. Sluiten

van vuilnisbelten. Overboordzetten van grote hoeveelheden vis. Willen we de meeuwen weer terughebben in hun oorspronkelijke broedgebieden dan moeten de duinen vosvrij gemaakt worden. Voor jacht op Vossen is geen maatschappelijk draagvlak. Elektrisch afrasteren van stukken duingebied tegen Vossen zou kunnen, maar meeuwen laten zich niet makkelijk sturen en we zullen de meeuwenkolonies op daken en (w)eilanden dus voor lief moeten nemen. Als het overboordzetten van vis wordt verboden zoals de Europese Unie wil, zullen de aantallen Kleine Mantelmeeuwen waarschijnlijk afnemen. Ook minder slordig omgaan met menselijk voedsel in steden en dorpen zal het aantal meeuwen doen afnemen.

Aalscholvers

Aalscholvers werden van oudsher met hand en tand bestreden wegens vermeende voedselconcurrentie en ze hebben nog steeds een slecht imago bij vissers, maar ook bij de gemiddelde burger. Wat vissers niet voor elkaar kregen, lukte wel met industriële milieuverontreiniging. Begin jaren zestig bereikte de aalscholverstand in Nederland een absoluut dieptepunt met nog geen duizend paar. Bij Aalscholvers werden toen verontrustende concentraties van zeer giftige dioxines en PCB's aangetroffen. Pas in 1965 werd de soort volledig beschermd. Daarna volgde een snelle groei met vele nieuwe kolonies, waaronder die in de Oostvaardersplassen, onder andere door toename van de visstand door fosfaatvermesting van het

IJsselmeer. Meer dan 50% van de Noord-Europese populatie broedt nu in Nederland en is met circa 20.000 broedparen de laatste jaren stabiel.

Overbevissing en afname van fosfaat- en andere watervervuiling heeft de laatste jaren ook afname van de visstand in het IJsselmeer tot gevolg. Door voedselgebrek gedwongen is de Aalscholver nu steeds meer aangewezen op zeevisserij, worden overal tot in steden en in de kleinste slootjes vissende Aalscholvers aangetroffen en slinken en verdwijnen de kolonies van Naardermeer en Oostvaardersplassen (te ver van visgronden).

Vervolging, vervuiling en overbevissing. Oorzaken van af- en toename van Aalscholvers komen dus geheel voor rekening van menselijk handelen. Met goede voorlichting kunnen veel vooroordelen ten aanzien van Aalscholvers worden weggenomen. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat Aalscholvers vooral jagen op commercieel onbelangrijke vis. Verder onderzoek moet het belang van Aalscholvers aantonen als stimulator van een gezonde en vitale vispopulatie. Plaatselijk te grote populaties Aalscholvers kunnen worden gereguleerd door verminderen van broedgelegenheid. Inmiddels heeft twintig jaar onderzoek door Ronnie Veldkamp uitgezeten dat Aalscholvers niet schadelijk zijn voor de visstand. Integendeel, in wateren waar Aalscholvers regelmatig vissen groeit de visstand harder dan in wateren zonder Aalscholvers.

Aalscholvers hebben nog steeds een slecht imago bij vissers, maar ook bij de gemiddelde burger.
Foto: Luuk Plekker.

In 2009 was de populatie van de Grote Zilverreiger tot de helft afgenomen.
Foto: H.J. Wight.

Riet- en moerasvogels

Het ontstaan en de ontwikkeling van de Oostvaardersplassen zijn gunstig geweest voor de riet- en moerasvogelpopulaties in Nederland. Evenals vernatting van natuurgebieden. Rietzangers, Karekieten, Snorren en Rietgorzen namen overal toe. Zelfs Roerdompen, Buidelmezen, Blauwborsten en Grote Zilverreigers. Inmiddels is daar alweer een eind aan gekomen door vergaande verruiging van natuurgebieden en overbegrazing van de Oostvaardersplassen door kleine grazers, de Grauwe Gans en grote grazers als Edelherten, Heckrunderen en Konikspaarden. Het aantal broedparen Grote Zilverreiger is in 2009 zelfs gehalveerd.

Duidelijk weer een voorbeeld van menselijk handelen. Daarbij zijn de tegenstellingen tussen natuurorganisaties over wenselijk beheer en ingrijpen groot. De één vindt dat je de natuur zijn gang moet laten gaan en de ander is voor drastisch ingrijpen. Terwijl het toch heel logisch lijkt dat in afgesloten gebieden bij te

grote dierpopulaties en gebrek aan natuurlijke predatoren, de mens die rol moet overnemen. Niet door jacht en door destructie, waarvoor geen maatschappelijk draagvlak is, maar door wegvangen en afvoeren van overtollige dieren naar slachterijen voor menselijke consumptie.

Stads- en tuinvogels

Het bouwbesluit, dat openingen groter dan 2 cm in nieuwbouw niet toestaat, heeft veel stadsvogels beroofd van nest- en broedgelegenheid. Mussen, Spreeuwen en Gierzwaluwen, die afhankelijk zijn van nestgelegenheid in bebouwde gebieden, nemen dan ook snel in aantal af. Stenen in plaats van gras en schuttingen in plaats van heggen om werk te sparen, betekenen minder vogelvoedsel en minder nest- en schuilgelegenheid. De schoonmakers, die na de markt of 's ochtends in alle vroegte in de stad voedselresten opruimen, bestaan tegenwoordig uit een groeiend leger van meeuwen, kraaien en Spreeuwen, soms aangevuld met een Vos. Het aantal Kauwen, als opruimers van halfverteerde uitwerpselen, neemt evenredig toe met het aantal honden. Eksters en Gaaien zijn uit het bos en van het platteland naar de veilige stad verdreven door hongerige Haviken. De gemiddelde burger heeft een hekel aan al die zwarte vogels en denkt dat het er steeds meer worden en dat ze leven van jonge zangvogels en mussen. In werkelijkheid bedraagt het aantal stads- en tuinvogels dat door die 'donkere rovers' gegeten wordt slechts enkele procenten van het menu, dat hoofdzakelijk uit insecten, wormen en dergelijke bestaat. De

populaties van Ekster en Zwarte Kraai zijn in Nederland stabiel, maar in het algemeen neemt het aantal kraaiachtigen in Nederland echter licht toe. Zij zoeken steeds meer hun heil binnen steden en dorpen, waar ze veel voedsel vinden en waar ze veiliger zijn voor roofvogels. De echte 'vogelkillers' zijn de paar miljoen huiskatten in Nederland die meer dan de helft van alle jonge tuinvogels doden. Ook hier is af- en toename van verschillende vogelsoorten direct of indirect het gevolg van menselijk handelen. Bouwbesluit, trend naar stenen tuinen, hondenpoep, te veel katten en slordig omgaan met voedselresten. Er zijn nu voldoende initiatieven om deze negatieve trend om te buigen. Voor mussen zijn er mussenflats ontwikkeld. Ook voor Gierzwaluwen en Huiszwaluwen is er kunstmatige nestgelegenheid beschikbaar. Gemeenten beginnen met het vogelvriendelijk maken van de gemeenschappelijke groenvoorzieningen en bevorderen van groen bij particulieren en bedrijven. Gemeenten strijden zelfs al voor de nominatie van vogelvriendelijkste gemeente van Nederland. Op de website van Vogelbescherming Nederland ([http://](http://www.vogelbescherming.nl/)

www.vogelbescherming.nl/) kun je zien hoe jij je tuin vogelvriendelijk kunt inrichten. En als je het hele jaar door in voor grote vogels ontoegankelijke voedersilootjes bijvoert en de kat binnenhoudt, dan zal het ongetwijfeld weer beter gaan met mussen en andere kleine tuinvogels.

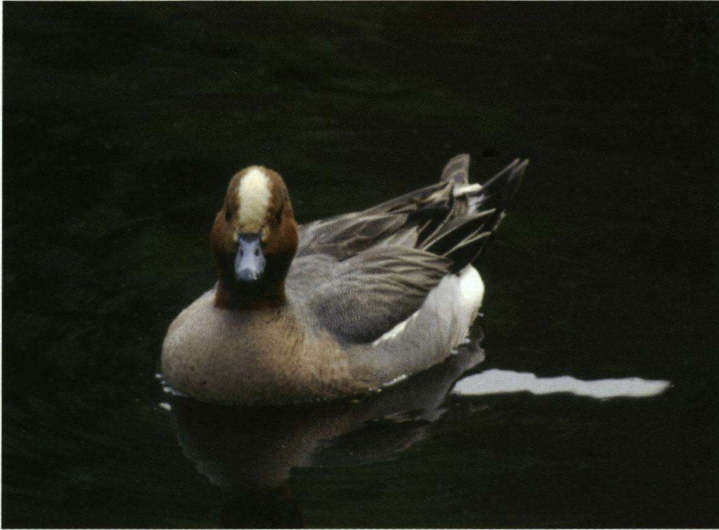
Samenvatting en conclusies

Natuur is dynamisch en per definitie aan verandering onderhevig. Het willen handhaven van situaties en populaties zoals het vroeger was, is vaak niet erg realistisch en lang niet altijd haalbaar. Afname en uitsterven maar ook toename van aantallen en verplaatsingen van het leefgebied van soorten is normaal. Dat kan vaak maar beter geaccepteerd worden. Veranderingen in aantallen en soorten zijn in veel gevallen voor een belangrijk deel te wijten aan menselijk handelen. Het gaat dan om ingrepen waardoor het evenwicht in het ecosysteem wordt verstoord. Denk daarbij aan klimaatverandering, milieuverontreiniging, verstedelijking, ontbossing, verbossing, overbevissing, bejaging, vervolging, intensieve landbouw, vee-industrie en veranderend natuurbeheer. In

Fuit met jong in een Noord-Hollandse vaarpolder.

Foto: E.M. van Luxemburg.

Evenals ganzen buiten de voor hun aangewezen foerageergebieden, mogen ook Smienten verjaagd worden.
Foto: Marc van Leeuwen.

Nederland bestaat geen echte wilde natuur, eigenlijk is alles cultuurland. Verstoring van het ecologisch evenwicht heeft vaak ongewenste af- of toename van bepaalde vogels, dieren of planten tot gevolg. Met een juiste inrichting en beheer kan het evenwicht hersteld en kunnen vogelpopulaties goed gereguleerd worden. In uitzonderlijke gevallen kan tijdelijk wegvangen van te veel vogels nodig zijn.

Met goede voorlichting via de publieke media kunnen veel vooroordelen ten

opzichte van bepaalde vogels en dieren worden weggenomen. Evenals tegenstellingen tussen natuurbeheerders, boeren en natuurliefhebbers. Wanneer vogels onbevooroordeeld bestudeerd en ervaren worden, dan blijken alle vogels mooi, interessant en nuttig. Alle vogels, zonder uitzondering, verdienen beter beschermd te worden door een stringentere wetgeving en -handhaving. Maar eenieder kan daar ook persoonlijk in zijn directe omgeving veel aan bijdragen.

■ M.A.Boer, vogelgids Natuurmonumenten Wormer- en Jisperveld, Sternstraat 43, 1531 VM Wormer, (075) 642 10 39, e-mail: carma.wormer@hetnet.nl.

LITERATUUR:

Dijk, A. van (et al.) (2009): Broedvogels in Nederland in 2007. Sovon-monitoringrapport 2009/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Hustings, F. (red.) (2009): Vogelbalans 2009. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Hustings, F. (et al.) (2009): Watervogels in Nederland in 2007/2008. Sovon-monitoringrapport 2009/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Betaling abonnementsgeld 2011

In dit nummer van *het Vogeljaar* vindt u, zoals gebruikelijk, de euro-acceptgiro voor het betalen van het abonnementsgeld 2011. Voor een abonnement in Nederland betaalt u slechts €13,50.

Indien u in het buitenland woont betaalt u €22,70. Bent u lid van één van de organisaties die regelmatig worden vermeld op de achterkant van *het Vogeljaar*, dan krijgt u 50 eurocent korting.

Wij stellen het zeer op prijs, als u het abonnementsgeld zo snel mogelijk overmaakt. Wij hebben geen bedrag op de euro-acceptgiro ingevuld. Dus als u ons extra wilt steunen, kunt u een hoger bedrag invullen dan €13,50. Vele abonnees maken extra geld over, hiervoor zijn we deze abonnees zeer erkentelijk. Indien u het abonnementsgeld overmaakt door middel van elektronisch bankieren, wilt u dan uw adres bij de mededelingen vermelden?

Voor buitenlandse abonnees staan aan de binnenkant van onze omslag alle benodigde gegevens.

U doet ons overigens ook een plezier als u nieuwe abonnees voor ons werft. Nieuwe abonnees ontvangen na betaling de Vogelkalender ter waarde van €8,50 gratis thuis.